

EDITORIÁL

Folklorizmus – súčasn^é kontexty

Pred temer dvadsiatimi rokmi, v roku 2005, bolo problematike cieleného zaoberania sa fenoménmi tradičnej ľudovej kultúry a ich spracúvaníu predovšetkým jednotlivými umeleckými druhmi venované monotematické číslo Etnologických rozpráv.

Predmetom záujmu a spracovania – vo výtvarnom umení, hudbe, literatúre, neskôr na scéne či vo filme, rozhlase a televízii – sa stávali také prejavy tradičnej ľudovej kultúry, ktoré reprezentovali dobové predstavy o minulosti, kráse, hodnotách a ich blízkosti pre súčasníka – domáceho i zahraničného. Všetky tieto prejavy zahrňame pod pojem folklorizmus. Termín zaviedol Paul Sebillaut v 2. polovici 19. stor. na označenie rôznych foriem zaoberania sa tradičnou ľudovou kultúrou v iných komunikačných systémoch a s inými funkciami, ako v tzv. pôvodnom prostredí ich existencie. Mnohé súčasné javy folklorizmu vykazujú vlastnosti, na základe ktorých je možné uvažovať o ich blízkej príbuznosti s javmi, procesmi a funkciami masovej či populárnej kultúry – takými sú masová rozšírenosť a prístupnosť, šírenie prostredníctvom médií, preskupenie hierarchie funkcií, keď sa do popredia dostávajú komerčná a zábavná funkcia a iné. Tie sú úzko previazané s takzvanými voľnočasovými aktivitami, ako aj s udalosťami, ktorým aktéri a organizátori pripisujú význam sviatočnosti skupinového, lokálneho, regionálneho či štátno-reprezentatívneho charakteru (Popelková, 2014). Z tradičnej ľudovej kultúry sa uvedomelo pestujú najmä folklórne prejavy; sú zdrojom inšpirácie a reinterpretujú sa v nových aktualizovaných kontextoch sviatkovania, turizmu, umenia či výučby, neraz s výrazným akcentom na zážitok. Významné miesto, ktorému však doteraz etnológia/folkloristika venovali len sporadickú pozornosť, zastávajú aktéri procesov folklorizmu – aktívni nositelia (jednotlivci i inštitúcie) a konzumenti (diváci, poslucháči, čitatelia) (Hlôšková, 2013). Tu sa ukazuje ako otvorený výskumný problém otázka motivácie aktérov folklorizmu (Pavlicová, Toncrová, 2008: 7).

Kým v počiatkových štádiách využívania vybraných fenoménov tradičnej ľudovej kultúry (tanec, spev, hudba), o ktorých máme kusé informácie od 17. storočia, plnili funkciu akejsi exotickosti (Švehlák, 1989), cielene sa javy tradičnej ľudovej kultúry dostávali do nových funkčných a komunikačných súvislostí v našom kultúrnom kontexte až v 19. storočí v rámci literárneho folklorizmu (Pácalová, 2010), v prvej polovici

20. storočia predovšetkým v rámci slovenskej výtvarnej a hudobnej moderny (Plicková, 1985; Švehlák, 1982), masovo však v druhej polovici 20. storočia v rámci tzv. folklórneho hnutia (Zálešák, 1982). Tu považujem za dôležité poukázať na módnosť – ďalší nespracovaný fenomén v rámci folklorizmu (Hlôšková, 2021: 130-139). Za jeden z prvých príspevkov k teórii folklorizmu na Slovensku môžeme považovať článok A. Melicherčíka v časopise *Elán* (i keď sám autor tento termín ešte nepoužil), pričom uplatnil optiku funkčného štrukturalizmu. Práve na módnosť v prejavoch folklorizmu poukázal, keď konštatoval, že „...Detva, Važec, Heľpa, Čičmany, Ždiar forsírujú sa na úkor ostatných krajov s ešte zachovalou ľudovou kultúrou“ (Melicherčík, 1939: 7).

Jednou zo špecifických etáp dejín folklorizmu na Slovensku je obdobie, ktoré možno vymedziť približne od konca 40. rokov 20. storočia. Po radikálnej zmene politického systému v roku 1948 vo vtedajšom Československu sa súčasťou štátnej kultúrnej politiky stala i záujmová umelecká činnosť (ZUČ) – vo vtedajšej dobovej terminológii ľudová umelecká tvorivosť (ĽUT). Za tézou o demokratizácii kultúry stálo ideologické východisko nového spoločenského systému – všetka moc pochádza z ľudu, a tak sa i kultúra, považovaná za ľudovú, stala objektom sústredeného záujmu. Folkloru, ako súčasťi ľudovej kultúry, sa venovala veda (napr. odbojovej, partizánskej a zbojníckej tematike), umelecká prax (vznikli profesionálne súbory piesní a tancov SĽUK, PULS i poloprofesionálna Lúčnica a mnohé amatérske súbory), ľudová hudba a pieseň získali pevné miesto vo vysielacej štruktúre rozhlasu a neskôr i televízie. V rámci štátnych inštitúcií, odborov, školstva bolo vytvorené mohutné personálne, finančné i organizačné zázemie na podporu predovšetkým takzvaného súborového hnutia či scénického folklorizmu. Vo väčšine prípadov amatérska členská základňa so spontánnym záujmom o tento typ kultúry pracovala v systéme, ktorého koncepciu vytvárali odborne školení profesionálni pracovníci hierarchickej štruktúry osvetových zariadení. Proces prudkého nárastu zoskupení i jednotlivcov venujúcich sa scénickej prezentácii folkloru, keď chuť a zápal pre vec nezriedka prevyšovali znalosť reálií tradičnej ľudovej kultúry a umelecký talent tvorcov a interpretov, vyvrcholil koncom 50. rokov v tvrdej kritike zástupcov intelektuálnych a umeleckých elít. Diskusiu rozprúdil Vladimír Mináč príspevkom o „ľarche“ folkloru v českých Literárnych novinách (Mináč, 1958). Už sám názov článku *Tíha folkloru* bol mäťúci a z hľadiska dnes používanej terminológie by mal znieť *Tíha folklorizmu*. Termín folklorizmus na pomenovanie tých javov, ktorých nadužívanie Mináč v článku kritizoval, sa však začal u nás používať až na prelome 60. a 70. rokov. Mináč v článku reagoval na vystúpenie súboru SĽUK v Prahe a podľa neho tvorba tohto umeleckého telesa živí stereotyp slovenského národa ako národa pastierov. S týmto jeho názorom i s názorom o potrebe zúčtovať s „neznesiteľne príjemnou ťažobou folkloru v našom umení a literatúre“ Melicherčík tvrdo polemizuje. Vyčíta mu zjednodušovanie, nedostatočnú znalosť faktov

slovenskej literárnej histórie, keď sa inšpirovali ľudovou slovesnosťou nielen štúrovci, ale aj prozaici realizmu. V reakcii na Mináčov článok sa rozprúdila bohatá diskusia v periodikách Kultúrny život a Slovenské pohľady. A. Melicherčík v reakcii dáva na uváženie problém narábania s folklórom, zúženia jeho funkčnosti len na zábavnú funkciu. Naznačuje potrebu kritickej reflexie rôznych spôsobov zmocňovania sa folklóru, manipulácie s folklórom, čo Mináč stotožňuje s folklórom a považuje ho za symbol staromilstva a zaostalosti. Melicherčík nabáda k hlbokému poznávaniu všetkých prejavov a funkcií ľudovej kultúry, „...k čomu netreba napokon nosiť ani krpce, ba ani sa oháňať valaškou. Stačilo by len viac zodpovednosti“ (Melicherčík, 1958: 3). V týchto a v ďalších príspevkoch spomenutej diskusie o „ŕarche folklóru“ – odhliadnuc od dobou podmienenej rétoriky – pozorný čitateľ nachádza mnoho podnetov na uvažovanie o tom, či a kam sa posunuli prístupy k tradičnej ľudovej kultúre v súčasnej kultúre, ale tiež v odbornom diskurze. Veľa v tomto smere vykonali v rámci folkloristiky na Slovensku početnými príspevkami k teórii folklorizmu M. Leščák (Leščák, 2007) a k dejinám folklorizmu S. Švehlák (Švehlák, 1982).

Slovenská republika sa uznesením Vlády SR č. 448 v roku 2000 a nadväzujúcimi legislatívnymi krokmi prihlásila k Odporúčaniu na ochranu tradičnej kultúry a folklóru UNESCO z roku 1989 (Konceptia starostlivosti, 2008: 31). Z nich vyplynuli aj mnohé praktické aktivity a z nich vyplývajúce otázky odbornej reflexie.

Aktuálne číslo Etnologických rozpráv prináša k širokej problematike nehmotného kultúrneho dedičstva a folklorizmu špeciálnejšie zamerané štúdie reflektujúce predovšetkým inštitucionálne kompetencie starostlivosti o poznávanie a kvalitné sprístupňovanie fenoménov tradičnej ľudovej kultúry. Jana Ambrózová približuje výsledky analýzy, ako sa v primárnom a nižšom strednom vzdelávaní na Slovensku pracuje s informáciami o tradičnej hudobnej kultúre. Katarína Babčáková vyčerpávajúco charakterizuje inštitucionálnu starostlivosť o rozvoj scénického folklorizmu na pôde kultúrno-osvetových zariadení. Aj gros príspevkov v ostatných rubrikách aktuálneho čísla je venovaných konkrétnym podujatiam (napr. nový program Umeleckého súboru Lúčnica) či osobnostiam (napr. Věra Kovářů) folklorizmu.

Želáme čitateľom inšpiratívne čítanie!

Hana Hlôšková

Referencie

- Hlôšková, H. (2013). Fenomény folklorizmu medzi lokálnym a globálnym. *Slovenský národopis*, 61(4), 408-429.
- Hlôšková, H. (2021). *Andrej Melicherčík – osobnosť v dobe, doba v osobnosti*. Bratislava: Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, Marenčin PT.
- Koncepcia starostlivosti o tradičnú ľudovú kultúru*. (2008). Bratislava: Národné osvetové centrum.
- Leščák, M. (2007). *Folklór a scénický folklorizmus*. Bratislava: Národné osvetové centrum.
- Melicherčík, A. (1938/1939). Ľudová kultúra ako národná hodnota. *Elán*, 9(7-8), 11-12.
- Melicherčík, A. (1958). Presýtenosti z folklóru. *Kultúrny život*, 13(16), 3.
- Mináč, V. (1958). Tíha folklóru – dopis z Bratislavy. *Literárny noviny*, 7(12), 1.
- Pácalová, J. (2010). *Metamorfózy rozprávky*. Bratislava: Ars Poetica, Ústav slovenskej literatúry SAV.
- Pavlicová, M., Toncrová, M. (2008). Úvod. In M. Toncrová (Ed.), *Vývojové proměny etnokulturní tradice* (s. 7-8). Brno: Etnologický ústav AV ČR.
- Plicková, E. (1985). Ľudová kultúra ako inšpiratívny zdroj slovenského výtvarného umenia (1918–1945). *Slovenský národopis*, 33(2-3), 483-495.
- Popelková, K. (Ed.). (2014). *Čo je to sviatok v 21. storočí na Slovensku?* Bratislava: Ústav etnológie SAV.
- Švehlák, S. (1982). *Funkcie folklóru pri formovaní slovenskej národnej kultúry* [Kandidátska dizertačná práca, Národopisný ústav SAV].
- Švehlák, S. (1989). Sociálne a kultúrno-historické korene súčasného folklorizmu. In M. Leščák (Ed.), *Folklór v súčasnej kultúre* (s. 15-29). Bratislava: Osvetový ústav.
- Zálešák, C. (1982). *Folklórne hnutie na Slovensku*. Bratislava: Obzor.

Časopis *Etnologické rozpravy* 2023, č. 2 bol podporený grantovým projektom VEGA 2/0064/21 *Proces eventizácie vo sviatkovej kultúre Slovenska v 21. storočí* (vedúca projektu: PhDr. Katarína Popelková, CSc.).